

Schiet maar, ik ben toch al dood

Julia Navarro

Schiet maar,
ik ben toch al dood

Vertaling Bart Peperkamp

Oorspronkelijke titel *Dispara, yo ya estoy muerto*. Uitgeverij Random House
Mondadori, S.A., Barcelona

© Julia Navarro 2013

© Nederlandse vertaling Bart Peperkamp/Uitgeverij Wereldbibliotheek 2015

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Omslagbeeld © Roger Violet/Cordon Press

Inzet in omslagbeeld © Shutterstock

NUR 302

ISBN 978 90 284 2648 1

www.wereldbibliotheek.nl

Voor Alex,
Zijn opgewektheid is iedere dag een cadeautje voor mij

En voor Fermín, altijd

Jeruzalem, nu

Er zijn momenten in het leven waarop voor iemand die zichzelf wil redden de keuze eenvoudig is: doden of gedood worden. Dat gezegde van Mohamed Ziad had haar gekweld vanaf het moment waarop ze hem gehoord had uit de mond van zijn zoon, Wādi Ziad. Ze bleef maar aan die woorden denken, terwijl ze onder een onverbiddelijke zon reed die de straatstenen een goudgele kleur gaf. Dezelfde kleur als die van de huizen die samendromden in de Nieuwe Stad van Jeruzalem, gebouwd met die bedrieglijk zacht lijkende stenen, die echter zo hard waren als de rotsen van de steengroeven waaruit ze waren gehouwen.

Ze reed langzaam en liet haar blik over de horizon dwalen, waar de bergen van Judea haar dichtbij toeschenen.

Ja, ze reed langzaam ook al had ze haast; maar ze had behoefte om te genieten van die ogenblikken van stilte, om te vermijden dat haar emoties de overhand zouden krijgen.

Twee uur geleden wist ze nog niet dat ze de tocht zou gaan maken die haar naar haar bestemming zou brengen. Niet dat ze daarop niet voorbereid was. Dat was ze wel. Maar het gemak waarmee Joël de afspraak had weten te maken had haar, die het liefst zelfs het kleinste detail van haar leven wilde plannen, verbaasd. Het had hem niet meer dan een paar woorden gekost.

‘Het is al geregeld, hij kan je om twaalf uur ontvangen.’

‘Zo gauw al?’

‘Het is nu tien uur, je hebt nog tijd genoeg, het is niet erg ver. Ik zal op de kaart voor je aankruisen waar het is, het is niet moeilijk om er te komen.’

‘Ken je de plek goed?’

‘Ja, en ik ken hen ook. Ik was er drie weken geleden voor het laatst, met de mensen van de Vredesbeweging.’

‘Ik begrijp niet waarom ze jou vertrouwen.’

‘Waarom zouden ze me niet vertrouwen? Ik ben Fransman, ik beschik over goede contacten en de argeloze lui van de ngo’s hebben iemand nodig om hen door het bureaucratische labrynt van Israël te loodsen, iemand

die zorgt dat ze toestemming krijgen om de grens naar Gaza en de Jordaanoever over te steken, die een interview regelt met een of andere minister bij wie ze kunnen protesteren tegen de omstandigheden waarin de Palestijnen leven; ik zorg ook voor goedkope vrachtwagens om hun humanitaire hulp van hot naar haar te vervoeren... Mijn organisatie doet goed werk. Daar kun je op vertrouwen.'

'Ja, jij bestaat van de goede bedoelingen van de rest van de wereld.'

'Ik besta van het verlenen van diensten aan degenen die leven van het slechte geweten van anderen. Je hebt niets te klagen, het is nog geen maand geleden dat jullie je met ons in contact stelden, en in die tijd heb ik afspraken voor je geregeld met twee ministers, met parlementariërs van alle groeperingen, met de secretaris van de vakbeweging Histadrot, ik heb gezorgd voor faciliteiten om de Palestijnse Gebieden binnen te komen, je hebt vraaggesprekken kunnen houden met een heleboel Palestijnen... Je bent nu vier dagen hier en je hebt al de helft van het programma dat je in gedachten had afgewerkt.'

Joël keek geërgerd naar de vrouw. Hij mocht haar niet erg. Sinds hij haar vier dagen geleden op de luchthaven had opgehaald, had hij gemerkt hoe gespannen ze was, hoe weinig ze zich op haar gemak voelde. Het ergerde hem dat ze afstand tussen hen schiep door erop te staan dat hij haar mevrouw Miller zou noemen.

Ze bleef hem recht in de ogen kijken. Hij had gelijk. Hij had zijn werk goed gedaan. Ook andere ngo's maakten gebruik van zijn diensten. Er was niets wat Joël niet gedaan kon krijgen vanuit dat kantoor met uitzicht op Oud-Jeruzalem in de verte. Samen met hem werkten daar zijn vrouw, die Israëliëse was, en nog vier andere jonge mensen. Hij leidde een dienstverlenend bedrijf dat door ngo's zeer gewaardeerd werd.

'Ik kan je wel zeggen dat die man een legende is,' zei Joël.

'Ik had liever met zijn zoon gesproken, daar had ik je om gevraagd.'

'Maar die is op reis naar de Verenigde Staten, op uitnodiging van de Columbia University om deel te nemen aan een seminar, en wanneer hij terugkomt ben jij alweer weg. Je krijgt niet de zoon, maar wel de vader; geloof me maar wanneer ik je zeg dat het een goede ruil is. Hij is een geweldige oude baas. Die heeft me een verleden...'

'Ken je hem zo goed?'

'Soms sturen die lui van het ministerie mensen zoals jij naar hem toe. Hij is wat ze een duif noemen, heel iets anders dan zijn zoon.'

'Juist daarom wil ik graag met Aaron Zucker praten, hij is een van de belangrijkste verdedigers van het nederzettingenbeleid.'

'Goed, maar zijn vader is interessanter,' hield Joël vol.

Ze zwegen om een van die absurde en heftige discussies te vermijden waarin ze doorgaans verwickeld raakten. Ze konden niet goed met elkaar opschieten. Hij vond haar veeleisend; zij zag uitsluitend zijn cynisme.

En nu was ze dus op weg. Ze voelde zich steeds meer gestrest. Ze had een sigaret opgestoken en inhaleerde genietend, terwijl ze haar blik richtte op dat golvende landschap waaruit aan beide zijden van de weg een stuk of wat moderne en functionele gebouwen leken op te stijgen. Er waren geen geiten, dacht ze, terwijl ze zich liet meevoeren door het bijbelse beeld, maar waarom zouden die er ook moeten zijn? Er was geen plaats meer voor geiten naast die gevaarten van staal en glas die het uithangbord vormden van de welvaart van het moderne Israël.

Een paar minuten later verliet ze de autoweg en sloeg een weg in die naar een groep op een heuvel gelegen huizen leidde. Ze parkeerde de auto tegenover een stenen gebouw van drie verdiepingen, precies eender als andere gebouwen die zich verhieven op een rotsachtig terrein; daarvandaan kon je op heldere dagen de muren van de Oude Stad zien.

Ze drukte haar sigaret uit in de asbak van de auto en haalde diep adem.

De plek leek op een buitenwijk met burgermanshuizen, zoals zo veel andere wijken. Huizen met meerdere verdiepingen, omgeven door tuinen met schommels en glijbanen voor de kinderen; naast de onberispelijke trottoirs stonden achter elkaar geparkeerde auto's. Alles ademde rust, zekerheid uit. Het viel haar niet moeilijk zich voor te stellen welke gezinnen er nu in die huizen woonden, ook al wist ze hoe die plek er tientallen jaren geleden had uitgezien. Dat hadden enkele oude Palestijnen haar verteld, met een blik die verloren ging in de herinneringen aan die dagen waarin zij degenen waren die op dat stuk grond hadden gewoond, omdat die anderen, de Joden, er toen nog niet waren.

Ze liep de trap op. Ze had nog maar nauwelijks aangebeld of de deur werd opengedaan. Een jonge vrouw van nog geen dertig jaar oud ontving haar vriendelijk lachend. Ze was informeel gekleed, in spijkerbroek, een ruimvallend T-shirt en sportschoenen. Ze leek precies op zo veel andere jongeren, maar ze zou zijn opgevallen tussen duizenden anderen door haar open glimlach en haar van goedheid vervulde blik.

'Kom binnen, wij verwachtten u al. U bent mevrouw Miller, nietwaar?'

'Dat klopt.'

'Ik ben Hanna, de dochter van Aaron Zucker. Het spijt me dat mijn vader op reis is, maar omdat ze vanuit het ministerie zo aandrongen zal mijn grootvader u ontvangen.'

Via de piepkleine hal gingen ze naar een ruime en lichte woonkamer.

'Gaat u zitten, ik zal mijn grootvader waarschuwen.'

‘Dat is niet nodig, ik ben er al. Ik ben Ezechiël Zucker,’ zei een stem die uit het binnenste van het huis kwam. Een ogenblik later verscheen een man.

De vrouw vestigde haar blik op hem. Hij was lang, had wit haar en grijze ogen; ondanks zijn leeftijd maakte hij de indruk een lenige man te zijn.

Hij drukte haar krachtig de hand en nodigde haar uit te gaan zitten.

‘U wilde dus mijn zoon spreken...’

‘Feitelijk wilde ik met u allebei kennismaken, maar vooral met uw zoon omdat hij een van de voornaamste drijvende krachten achter het nederzettingenbeleid is...’

‘Ja, en hij is zo overtuigend dat het ministerie de meest kritische bezoekers naar hem toestuurt om hun het nederzettingenbeleid uit te leggen. Nou, zegt u het maar, mevrouw Miller.’

‘Opa,’ onderbrak Hanna hen, ‘als je het niet erg vindt ga ik nu. Ik heb een vergadering op de universiteit. Jonas staat ook op het punt om weg te gaan.’

‘Maak je geen zorgen, ik kan het wel alleen af.’

‘Hoeveel tijd hebt u nodig?’ vroeg Hanna aan mevrouw Miller.

‘Ik zal proberen hem niet te vermoeien... Een uurtje, misschien iets langer...’ antwoordde de vrouw.

‘Er is geen haast bij,’ zei de oude man, ‘op mijn leeftijd doet de tijd er niet zo veel toe.’

Ze bleven alleen achter en hij merkte hoe gespannen ze was. Hij bood haar thee aan, maar die sloeg ze af.

‘U werkt dus voor een van die ngo’s die door de Europese Unie worden gesubsidieerd.’

‘Ik werk voor Vluchtelingenwerk, een organisatie die in het veld de problemen bestudeert van mensen die door oorlogshandelingen, natuurrampen en dergelijke verdreven zijn. We proberen de toestand van de ontheemden vast te stellen, en na te gaan of de zaken die het conflict veroorzaakt hebben worden opgelost, of hoelang de situatie nog kan blijven bestaan, en als we het raadzaam vinden dringen we er bij de internationale organen op aan maatregelen te nemen om het leed van de ontheemden te verlichten. Onze studies zijn nauwgezet en daarom krijgen we hulp van instellingen van de EU.’

‘Ja, ik ken de rapporten van Vluchtelingenwerk over Israël. Altijd kritisch.’

‘Het gaat niet om meningen maar om feiten, en de feiten zijn dat sinds 1948 duizenden Palestijnen hun woonplaatsen hebben moeten verlaten,

berooft zijn van hun huizen, van hun grond. Wat we doen is het nederzettingenbeleid beoordelen dat nog altijd meer ontheemden schept. Waar we nu zijn, hier op deze heuvel, lag ooit een Palestijns dorpje waar niets meer van over is. Weet u wat het lot van de bewoners van dat dorpje is geweest? Waar ze nu zijn? Hoe ze overleven? Zullen ze ooit nog de plek waar ze geboren zijn terugkrijgen? Wat weet u van hun lijden?’

Ze had al onmiddellijk spijt van haar laatste woorden. Dat was niet de goede manier. Ze mocht haar gevoelens niet zo openlijk laten blijken. Ze moest proberen een neutralere houding te blijven aannemen. Niet toegeeflijk, maar ook niet vijandig.

Ze beet op haar onderlip, terwijl ze wachtte op het antwoord van de man.

‘Hoe heet u?’ vroeg hij.

‘Wat zegt u?’

‘Ik vraag u naar uw naam. Ik vind het erg stijfjes u mevrouw Miller te noemen. U kunt mij Ezechiël noemen.’

‘Goed, ik weet niet of dat wel juist is... Wij proberen niet vertrouwelijk te worden wanneer we aan het werk zijn.’

‘Het is niet mijn bedoeling vertrouwelijk met u om te gaan, maar ik wil wel graag dat we elkaar bij onze respectieve voornamen noemen. Kom op, we zijn hier niet in Buckingham Palace! U bent hier bij mij thuis, u bent mijn gast en ik vraag u mij Ezechiël te noemen.’

Die man bracht haar van haar stuk. Ze wilde weigeren hem haar naam te noemen, uiteraard dacht ze er niet aan hem bij de zijne te noemen, maar als hij zou besluiten het gesprek als beëindigd te beschouwen, dan... dan zou ze de beste kans hebben laten lopen die ze maar kon krijgen om de taak ten uitvoer te brengen die haar zo kwelde.

‘Marian.’

‘Marian? Toe maar...’

‘Dat is een heel gewone naam.’

‘U hoeft zich niet te verontschuldigen omdat u Marian heet.’

Ze was woedend. Hij had gelijk, ze was zich aan het verontschuldigen voor haar naam en daar had ze geen enkele reden voor.

‘Als u dat goedgevindt zal ik u de vragenlijst geven die ik heb opgesteld en die als basis zal dienen voor het rapport dat ik moet opstellen.’

‘Ik neem aan dat u wel met meer mensen zult praten...’

‘Ja, ik heb een lange lijst van interviews: met ambtenaren, gedeputeerden, diplomaten, leden van andere ngo’s, religieuze organisaties, journalisten...’

‘En Palestijnen. Ik neem aan dat u ook met hen zult spreken.’

‘Uiteraard, dat heb ik al gedaan, zij zijn de aanleiding voor mijn werk. Voordat ik naar Israël kwam ben ik in Jordanië geweest en heb ik de gelegenheid gehad om met veel Palestijnen te spreken die na iedere oorlog moesten vluchten.’

‘U vroeg me naar het leed van de ontheemden... Nou dan, ik zou uren, dagen, hele weken met u kunnen praten over leed.’

Het was moeilijk te geloven dat die grote en sterke man, die ondanks zijn leeftijd zelfvertrouwen uitstraalde en wiens staalgrijze blik erop wees dat hij een grote innerlijke rust bezat, werkelijk zou weten wat het lijden van anderen inhield. Ze zou niet ontkennen dat hij zelf geleden kon hebben, maar dat betekende nog niet dat hij in staat zou zijn de pijn van anderen te voelen.

‘Hoe weet u dat hier een Arabisch gehucht lag?’ vroeg hij opeens, toen hij haar verwarring opmerkte.

‘Binnen mijn organisatie beschikken we over gedetailleerde informatie over elk dorp en gehucht in Palestina, ook over die welke sinds de bezetting niet meer bestaan.’

‘Bezetting?’

‘Ja, sinds de komst van de eerste Joodse emigranten tot aan de proclamatie van de Staat Israël, en alles wat daarna is gebeurd.’

‘Wat wilt u weten?’

‘Ik wil dat u me vertelt over de bezettingspolitiek, over de illegale nederzettingen, over de levensomstandigheden van de Palestijnen die zien hoe hun huizen verwoest worden door wraakacties... over waarom wordt doorgegaan met het stichten van nederzettingen op plaatsen die de Israëliërs niet toebehoren... Ik was van plan over dat alles met uw zoon te praten. Ik weet dat Aaron Zucker een van de meest onverzettelijke verdedigers is van het nederzettingenbeleid, zijn artikelen en toespraken hebben hem beroemd gemaakt.’

‘Mijn zoon is een eerlijk mens, een moedig militair toen hij in het leger diende, en hij heeft zich altijd onderscheiden door hardop te zeggen wat hij denkt, zonder zich iets aan te trekken van de consequenties. Het is gemakkelijker over het nederzettingenbeleid te weklagen, zelfs om er niets over te zeggen, maar het beleid inwendig te steunen. In mijn familie geven we er de voorkeur aan openlijk voor onze mening uit te komen.’

‘Daarom ben ik hier, daarom hebben ze me vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken hierheen gestuurd, om met uw zoon te praten. Hij is een van de vooraanstaande figuren in de Israëlische maatschappij.’

‘U denkt dat mensen die de nederzettingen verdedigen een soort monsters zijn...’

Marian haalde haar schouders op. Ze ging hem niet vertellen dat ze dat inderdaad dacht. Het interview verliep niet volgens de koers die ze voor zichzelf had uitgestippeld.

‘Ik zal u zeggen wat ikzelf denk: ik ben er geen voorstander van dat er nieuwe nederzettingen worden gebouwd. Ik verdedig het recht van de Palestijnen om hun eigen staat te krijgen.’

‘Ja, maar uw zoon Aaron denkt er heel anders over.’

‘Maar nu praat u met mij. En kijk me niet aan alsof ik een ouwe kerel ben, ik ben absoluut geen naïeveling.’

De kamerdeur ging open en er verscheen een lange jongeman in soldatenuniform, met een machinegeweer op zijn schouder. Marian schrok.

‘Dit is mijn kleinzoon, Jonas.’

‘U bent dus van die ngo... Sorry, maar ik kon het niet helpen dat ik uw laatste woorden hoorde. Ik zou u ook graag mijn mening willen geven, als mijn grootvader dat goedvindt.’

‘Jonas is een zoon van Aaron,’ legde Ezechiël Zucker uit.

‘Het nederzettingenbeleid is niet iets willekeurigs, het gaat om onze veiligheid. Kijkt u maar naar de kaart van Israël, let op onze grenzen... De nederzettingen maken deel uit van het front waarlangs we verplicht zijn te strijden,’ beweerde Jonas met zo veel overtuiging dat het Marian ergerde. Ze voelde een instinctieve afkeer van die jongeman.

‘Vechten tegen vrouwen en kinderen? Wat voor eer valt er te behalen met het vernietigen van huizen waarin de Palestijnse gezinnen in armoede leven?’ vroeg Marian.

‘Moeten we ons dan maar laten doodmaken? De stenen brengen wonden toe. En in die dorpen waarin vreedzame families lijken te wonen zitten ook terroristen.’

‘Terroristen? Noemt u iemand die zijn recht verdedigt om te leven in het dorp waarin hij geboren is een terrorist? Bovendien is het nederzettingenbeleid er alleen maar op gericht een gebied in bezit te nemen dat geen eigendom is. De resoluties van de Verenigde Naties over de grenzen van Israël zijn glashelder. Maar uw land voert een beleid van voldongen feiten. Het bouwt nederzettingen in gebieden waar de Palestijnen wonen, het sluit hen in, maakt hun het leven onmogelijk, totdat het bereikt dat ze weggaan.’

‘U bent een dweperige vrouw, ik weet niet waarom u de moeite neemt hierheen te komen om een rapport op te stellen. Het is duidelijk dat u het

allemaal al wel weet, niets van wat mijn opa of mijn vader tegen u zouden kunnen zeggen zou uw manier van denken veranderen, of vergis ik me?’

‘Ik ben verplicht naar alle partijen te luisteren.’

‘U probeert een bepaalde procedure te volgen, dat is alles.’

‘Zo is het wel genoeg, Jonas, laten we mevrouw Miller haar werk laten doen.’ Ezechiël Zuckers stem stond geen weerwoord van zijn kleinzoon toe.

‘Goed, ik ga al.’ De jongeman ging weg zonder afscheid te nemen.

Marian las in de grijze ogen van Ezechiël Zucker dat hij een eind zou gaan maken aan dat gesprek dat zij niet in goede banen had weten te leiden. Maar ze kon niet weggaan. Nog niet.

‘Ik geloof dat ik die kop thee die u me hebt aangeboden toch wel wil hebben.’

Nu leek hij degene te zijn die onthutst was. Hij had geen zin om nog verder te praten met die vrouw, maar hij wilde ook niet onbeleefd zijn.

Toen hij terugkwam met de thee, zag hij dat ze uit het raam zat te kijken. Ze was geen knappe vrouw, maar wel aantrekkelijk. Van gemiddelde lengte, slank, met zwart opgestoken haar. Hij schatte dat ze al een eind over de veertig was, dichterbij de vijftig. Hij merkte dat ze onrustig was en die onrust leek hem aanstekelijk.

‘Die kant op ligt Jeruzalem,’ zei hij, terwijl hij het blad met de thee op een laag tafeltje zette.

‘Dat weet ik,’ antwoordde Marian.

Ze dwong zich tot een glimlach, maar hij scheen al niet meer bereid te zijn een gesprek te voeren.

‘Eerder zei u dat u weken zou kunnen praten over lijden...’

‘Ja, dat zou ik kunnen,’ antwoordde hij nors.

‘Waar komt u vandaan, Ezechiël? Uit welk land komt u oorspronkelijk?’

‘Ik ben Israëliër. Dit is mijn vaderland.’

‘Ik stel me zo voor dat het voor een Jood het belangrijkste is om te voelen dat hij een vaderland heeft,’ zei ze, waarbij ze geen acht sloeg op de afstandelijke toon van de man.

‘Ons vaderland, ja. Niemand heeft het ons cadeau gegeven. Wij hadden er recht op. En ik ben nergens vandaan gekomen. Ik ben hier geboren.’

‘In Palestina?’

‘Ja, in Israël. Verbaast u dat?’

‘Nee...’

‘Feitelijk waren mijn ouders Russen en mijn voorouders Polen. Er zijn veel Russen van Poolse origine; u weet wel, de Russen hadden altijd al een

oogje op Polen en telkens wanneer zij een stuk van Polen in bezit namen werden de Poolse Joden Russen. Het leven van de Joden was niet gemakkelijk in Rusland, feitelijk was het dat nergens in Europa, hoewel de Franse Revolutie een wending gaf aan onze situatie. De troepen van Napoleon exporteerden de gedachte van vrijheid overal heen waar ze kwamen, maar die denkebeelden botsten met het Rusland van de tsaren. Terwijl in West-Europa onze levensomstandigheden veranderden en veel Joden vooraanstaande mensen en belangrijke politici werden, gebeurde dat in Rusland niet.'

'Waarom niet?'

'De tsaar en zijn regeringen waren door en door reactionair en bang voor alles waarvan ze dachten dat het anders was. Ze verplichtten de Joden dus in de zogenaamde Joodse Vestigingsgebieden te wonen, gelegen in steden in het zuiden van Rusland, in Polen, Letland, Oekraïne, gebieden die toen deel uitmaakten van het Russische Rijk. Het Russische hof dacht zelfs geen moment aan de loyaliteit die de Joden getoond hadden toen Napoleon het land binnenviel.

Catharina wilde ons niet, feitelijk is het moeilijk een tsaar of tsarina te vinden die ons wel als onderdanen wilde hebben.'

'U doelt op Catharina de Grote.'

'Ja natuurlijk. Ze deed al het mogelijke om ons te verdrijven.'

'Maar dat is haar niet gelukt...'

'Nee, dat is haar niet gelukt; ze moest zich ermee tevredenstellen maatregelen goed te keuren die de activiteiten van de Joden inperkten. Er waren niet veel Joden die in die tijd een waardig bestaan leidden: een paar kooplieden, een paar geldschietters, een paar artsen... Ja, er waren er die speciale vergunningen kregen en kans zagen bijna als gewone burgers te leven. Hebt u gehoord van de pogroms?'

'Natuurlijk, ik weet wat pogroms waren.'

'In 1881 was er een aanslag op tsaar Alexander II en een van de deelnemers aan het complot was een vrouw, een Joodse, Gesja Gelfman. Feitelijk was haar aandeel niet belangrijk, maar dat gaf wel het groene licht voor het ontketenen van woest geweld tegen de Joden in het hele Rijk. Die pogrom begon in Jelisavetgrad en breidde zich uit naar Minsk, Odessa, de Baltische landen... Duizenden Joden werden vermoord. Een jaar later moesten veel van degenen die het overleefd hadden alles wat ze hadden achterlaten, want de nieuwe tsaar, Alexander III, tekende een uitwijzingsbevel.'

'Was uw familie slachtoffer van die pogroms?'

'Wilt u dat graag weten?'

‘Ja,’ mompelde zij. Het was voor haar belangrijk dat de man zich ontspande. Ze had daar zelf ook behoefte aan.

‘Als u tijd hebt om naar die geschiedenis te luisteren...’

‘Het kan een manier zijn om de dingen beter te begrijpen.’

Sint-Petersburg – Parijs

«Mijn grootvader van vaderskant was bonthandelaar, zoals ook zijn vader, Simon, dat geweest was. Ze reisden door Europa en verkochten Russische huiden aan bontwerkers, die daarvan chique mantels naaiden voor hun rijke klanten. In Frankrijk zaten hun beste afnemers. In Parijs had Simon een vriend die bontwerker was, monsieur Elias. Toen Simon stierf zette mijn grootvader, Isaac, de zaak voort en breidde deze uit. Mijn grootvader Isaac ruilde doorgaans een deel van zijn handelswaar voor al vervaardigde bontmantels, die hij daarna verkocht aan het hof in Sint-Petersburg. De Russische aristocraten vonden alles wat uit Parijs kwam prachtig.

Mijn grootmoeder Esther was Française en de dochter van monsieur Elias, die niet kon verhinderen dat de jonge Isaac zijn kleine meid meenam, hoezeer hij zich ook verzette. Monsieur Elias was weduwnaar en Esther was zijn enige dochter. Isaac en Esther trouwden in Parijs en van daaruit ondernamen ze de reis naar een dorp in de buurt van Warschau, naar het huis waar Isaac woonde met zijn moeder, Sofia, die weduwe was. Ze kregen drie kinderen, Samuel, Anna en Friede, de jongste. Ze scheelden alle drie een jaar in leeftijd met elkaar. Monsieur Elias beklagde zich altijd over het feit dat zijn dochter en zijn kleinkinderen zo ver weg woonden, en toen Samuel, mijn vader, tien jaar was geworden, besloot mijn grootvader Isaac hem mee te nemen naar Frankrijk om hem kennis te laten maken met zijn grootvader. Samuel had een zwakke gezondheid en zijn moeder nam angstig afscheid van hem. Ze wist dat het monsieur Elias veel plezier zou doen zijn oudste kleinzoon te leren kennen, maar ze vroeg zich af of Samuel wel was opgewassen tegen de ongemakken van zo'n lange reis.

‘Wees maar niet ongerust, onze Samuel is al bijna een man,’ troostte haar schoonmoeder Sofia haar, ‘en Isaac zal vast wel goed op hem passen.’

‘Zorg er vooral voor dat hij geen kouvast, en als hij koorts heeft, blijf dan even in een herberg en geef hem deze hoestsiroop. Dat zal hem verlichting geven,’ drong Esther aan.

‘Ik zal goed voor onze zoon zorgen; zorg jij maar voor de andere twee, hou ze goed in het oog, vooral Friede, het kind is te onrustig. Ik vertrek

met een gerust hart, wetend dat jullie niet alleen zijn, dat je kunt vertrouwen op de steun van mijn moeder.’

Het was voor Isaac een hele opluchting geweest dat Esther goed kon opschieten met zijn moeder. Sofia was een vrouw met karakter, maar ze was gezwicht voor Esthers goedheid. Schoonmoeder en schoondochter leken wel moeder en dochter.

Na een reis van meerdere weken kwamen Isaac en Samuel in Parijs aan; daar hoorden ze de berichten over de onlusten die in heel Rusland de kop opstaken.

‘Ze hebben de tsaar vermoord. Ik heb horen zeggen dat er Joden bij de samenzwering betrokken zijn,’ deelde monsieur Elias mee.

‘Dat kan niet waar zijn! De tsaar heeft de levensomstandigheden van onze gemeenschap verbeterd. Wat zouden wij, Joden, opschieten met zijn verdwijning?’ antwoordde Isaac.

‘Het schijnt dat sommige mensen het recht in eigen hand nemen en enkele Joodse dorpen in het Vestigingsgebied hebben aangevallen...’ voegde monsieur Elias eraan toe.

‘Dat is het voorwendsel dat alle mensen die zich verzetten tegen het beleid van de tsaar jegens de Joden nodig hadden! Ik hoop dat de rede en de waarheid zich zullen doen gelden.’

‘Het is verschrikkelijk dat de Joden in Rusland geen toestemming krijgen om buiten de Vestigingsgebieden te gaan wonen,’ klaagde monsieur Elias. ‘In Frankrijk kunnen we tenminste in de steden wonen, en zelfs hier, in hartje Parijs.’

‘Het vervloekte idee van de Vestigingsgebieden hebben we te danken aan tsarina Catharina. De raadsliden van Catharina de Grote wilden onze handwerkslieden en koopmannen kortwieken. Maar nu wonen er zelfs in Sint-Petersburg veel Joden. Ze moeten speciale vergunningen hebben, dat wel, maar die zijn te krijgen,’ legde Isaac uit.

‘Ja, maar niet voor iedereen,’ antwoordde monsieur Elias. ‘Het is maar goed dat jullie in de buurt van Warschau wonen. Ik zou me echt zorgen maken om jullie als jullie in Moskou of Sint-Petersburg zouden wonen.’

Ze konden de bezorgdheid die hen hinderde niet verborgen houden. De berichten die uit Rusland kwamen waren zo verward, dat ze vreesden voor het lot van het gezin.

‘Samuel en ik gaan onmiddellijk terug. Ik heb geen rust voordat ik mijn vrouw en mijn kinderen weer zie. Ik weet dat mijn moeder voor ze zorgt, maar ik kan hen niet langer alleen laten.’

‘Ik zal ook pas gerust zijn wanneer ik weet dat je bent aangekomen en bericht van je krijg dat ze het allemaal goed maken. Je moet zo gauw mogelijk vertrekken.’

Twee dagen later kwam een oude vriend van monsieur Elias hen bezoeken, een man die goede contacten had bij het hof.

‘Jullie kunnen niet terug. Ze doden honderden Joden. De onlusten zijn begonnen in Jelisavetgrad, maar ze hebben zich over heel Rusland verspreid,’ legde de bezoeker uit.

Monsieur Elias ging gebukt onder zijn zorgen om de situatie.

‘Misschien is het gevaarlijk als jullie teruggaan...’ zei hij zonder veel overtuiging, want in de grond van zijn hart wilde hij dolgraag zo gauw mogelijk weten dat zijn geliefde dochter Esther en zijn kleinkinderen geen enkel gevaar liepen.

‘We kunnen hier niet blijven, ik moet terug. Mijn vrouw en mijn kinderen kunnen me nodig hebben,’ antwoordde Isaac zonder te aarzelen.

‘Misschien zou je Samuel hier bij mij moeten laten. Hij hoest aldoor, en er zijn dagen dat hij met koorts op bed moet blijven.’

‘Dat weet ik, maar ik kan hem hier niet achterlaten. Esther zou me dat nooit vergeven. Ze houdt evenveel van al onze kinderen, maar met Samuel heeft ze veel te doen gehad vanwege zijn slechte gezondheid. Wanneer we niet samen terugkomen zal ze denken dat hem iets overkomen is.’

‘Ik ken mijn dochter, ik weet dat ze liever zou hebben dat Samuel veilig hier blijft.’

Monsieur Elias kon mijn grootvader niet overtuigen en zodra Isaac kon ging hij op weg. Hij reisde met Samuel in een postkoets die getrokken werd door goede paarden, samen met twee andere kooplieden die Warschau als bestemming hadden en die, even verontrust als zij, naar huis teruggingen.

‘Vader, is het goed met moeder? En met Friede en Anna? Er zal hun toch niets overkomen zijn?’ Samuel bleef zijn vader maar vragen naar het lot van zijn moeder en van zijn broer en zus.

De reis leek eindeloos te duren. In sommige herbergen waren ze niet welkom, omdat ze Joden waren. Verschillende keren moesten ze zelfs in de openlucht overnachten omdat ze geen onderdak kregen.

‘Waarin zijn wij anders?’ vroeg Samuel op een avond aan zijn vader, terwijl ze naast elkaar uitrustten in een smal bed van een armelrijk pension in Duitsland.

‘Denk je echt dat we anders zijn?’ antwoordde Isaac.

‘Ik zie mezelf niet als anders dan iedereen, maar ik weet dat de anderen

ons niet zien als een van hen en ik weet niet waarom. Ik begrijp niet waarom er kinderen zijn die niet met ons willen spelen, en ook niet waarom wij niet zo vaak naar de stad gaan, en waarom moeder en jij bang lijken te zijn wanneer we dat wel doen. We lopen dan met gebogen hoofd, alsof ze ons zo niet kunnen zien of alsof we zo minder opvallen. Daarom denk ik dat we anders zijn; we hebben iets wat de anderen niet bevalt, maar ik weet niet wat dat is, daarom vraag ik het aan jou.

‘Wij zijn niet anders, Samuel; de anderen willen ons met alle geweld als anders zien.’

‘Maar ze denken dat Joods zijn iets slechts is...’ waagde Samuel te zeggen, ‘ze zeggen dat wij de profeet Jezus hebben doodgemaakt.’

‘Jezus was een Jood.’

‘Waarom hebben we hem doodgemaakt?’

‘Wij hebben hem niet doodgemaakt, en wees maar niet bezorgd, joods zijn is niet iets slechts, zoals het ook niet slecht is om christen te zijn of moslim. Je moet niet aan die dingen denken. Wanneer je groot bent, zal je het begrijpen. Ga nu maar slapen, morgen gaan we vroeg weg.’

‘Wanneer komen we in Warschau aan?’

‘Met een beetje geluk over vijf of zes dagen. Vind je Warschau mooier dan Parijs?’

‘Ik wil alleen maar weten hoelang het nog duurt voordat we thuis zijn, ik mis mama.’

Toen ze in Warschau aankwamen moesten ze onderdak zoeken in het huis van Gabriel, een verre neef van Isaac. Samuel hoestte, had koorts en leed aan stuip trekkingen, en daarbij kwam nog de uitputting door de lange reis.

Mijn vader moest verschillende dagen in bed blijven, ondanks het ongeduld van mijn grootvader Isaac.

‘Rustig nou maar, je zoon is niet in staat te reizen. Je kunt hem hier bij ons laten, mijn vrouw zal wel voor hem zorgen; je komt hem dan maar halen wanneer je zeker weet dat het goed is met je gezin, het is maar één dagreis,’ drong zijn neef bij hem aan.

Maar mijn grootvader wilde er niets van horen om zijn zoon in Warschau achter te laten, vooral ook omdat ze al zo dicht bij hun eigen huis waren.

Ten slotte gingen ze weer op weg, hoewel Samuel nog erg zwak was en nog altijd wat hoestte.

‘Jood zijn moet wel iets erg slechts zijn,’ hield Samuel vol, terwijl hij tegen de koorts vocht.

‘Dat is het niet, jongen, dat is het niet. Je moet trots zijn op wat je bent.’